

فصل 2:

تبیین مفهوم مدیریت اسلامی

نسخه شماره یک / پاییز 1394
www.tavallaei.sub.ir

تهیه و تنظیم:
دکتر روح اله تولایی
(عضو هیأت علمی دانشگاه شهید بهشتی)

مقدمه:

- شیوه‌های مدیریت و رهبری تابعی از ارزش‌های حاکم بر بافت سازنده یک جامعه یا تمدن می‌باشد. از همین رو چگونگی ماهیت عناصر تشکیل دهنده در جامعه، خود شیوه خاصی از مدیریت را اقتضا می‌کند.
- فرمایش حضرت امام خمینی (ره) در خصوص احکام اجتماعی و احکام فردی در اسلام
- ما در مدیریت اسلامی مدعی هستیم که با نگاهی جامع به تمام ابعاد وجودی انسان و با مد نظر قرار دادن تمام نیازهای او (با در نظر گرفتن اولویت‌بندی نیازها)، می‌خواهیم ارزش‌هایی را برای سازمان تعریف کنیم که با توجه به فلسفه وجودی و رسالت هر سازمان، آن را به موفقیت‌های منحصر بفرد و متعالی برساند.

ضرورت توجه به چند نکته مهم:

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

- «مدیریت» یکی از عوامل اصلی تحقق اندیشه در عمل است.
- لذا مدیریت اسلامی عرصه تحقق عملی و عینیت یافتن اندیشه اسلامی است. به عبارت دیگر مدیریت اسلامی عامل اجرای اندیشه اسلامی و عامل شکل گرفتن «عمل صالح» و «رفتار انسانی برای خدا» به عنوان بهترین راه سعادت بشر و پیشرفت در عرصه های مختلف زندگی (فردی، گروهی، سازمانی، اجتماعی و حکومتی) است.
- در حکومت اسلامی مبتنی بر اندیشه سیاسی اسلام، مدیریت اسلامی مهمترین عامل شکل گیری «حیات طیبه» و «کارآمدی» است.
- در مقابل توسعه محدود و نسبی غربی که با تضییع حقوق افراد و ملت‌های ضعیف انجام می‌پذیرد، مدیریت اسلامی به دنبال پیشرفت کامل جوامع بشری است.
- ✓ امام صادق (ع): 25 حرف از 27 حرف علم را قائم ما، در بین مردم پخش می کند. (بخارا، انوار، ج 52، ص 336)
- ✓ مثال مدیریت جهادی شهید حسن شاطری در پیشرفت لبنان

نگرش های مختلف به مدیریت اسلامی:

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

- * نگرش های استنباطی، امضائی و تاسیسی
 - * نگرش فقهی و حقوقی
 - * نگرش فلسفی-عقلی
 - * نگرش تجربی-فرد محور (سیره معصومین و رهبران)
 - * نگرش کلامی (اصول اعتقادی و جهان بینی دینی بر مبنای استدلال عقلی و نقلی)
 - * نگرش اخلاقی و عرفانی
 - * نگرش ولایی
 - * رویکردهای منتخب
- (علی اکبری، 1387)

رویکردهای مختلف به مدیریت اسلامی:

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

1- رویکرد استنباطی:

* این رویکرد مبتنی بر دین شناسی دائرة المعارفی است و در این رابطه دو نظر وجود دارد.
* دیدگاه حداکثری: تصور بر این است که دین همه علوم را با همه جزئیات آنها را در بردارد و میتوان آن را برداشت نمود، و باید کوشید تا با مطالعه دقیق متون دینی مواد علم مورد نظر را از آنها استنباط و استخراج کرد و سپس با تألیف و سازماندهی آنها پیکره علم مورد نظر را سامان بخشید. (مانند غزالی (505ق) - محمد بن عبدالله زرکشی (764ق))
* دیدگاه حداقلی: عقیده بر این است که اصول کلی همه علوم در دین یافت می شود لذا فراهم آوردن یک علم دینی مستلزم آن است که اصول و کلیات آن از متون دینی استخراج شود و سپس به شیوه‌ای استنباطی اصول و کلیات موارد و یافته‌های جزئی مشخص شود.

رویکردهای مختلف به مدیریت اسلامی_ ادامه

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

2- رویکرد تهذیبی و تکمیل علوم موجود (امضایی):

* طرفداران دیدگاه تهذیبی معتقدند که از علوم موجود می شود بخشهایی را برگزید و با عبور از فیلترهای دینی علوم دینی را ایجاد کرد. در این رویکرد تلقی از علم دینی این است که علوم موجود با نظریات و اندیشه اسلامی از ناخالصیها و انحرافات پیراسته شود و احتمالاً بخشهایی نیز بر آن افزوده شود.
* بعنوان مثال می توان از تفسیر طنطاوی که نکات علمی را در ذیل تفسیر آیات بیان کرده است و یا تحقیقات محمد نقیب العطاس تحت عنوان اسلامی کردن دانش که در مالزی صورت گرفته است، نام برد

اشکالات وارد شده به رویکرد تهذیبی:

- 1- به وجود آوردن مجموعه‌های **ناهمساز**.
- 2- **تطبیق تکلف آمیز آیات و روایات با مطالب و مباحثی که در دیدگاه‌های نظریه‌ای غربی مطرح شده است.** به دلیل تفاوت در **مبانی فلسفی** آنها (هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، انسان‌شناسی و روش‌شناسی)
- 3- **احساس بی‌نیازی کاذب** به آموزه‌های اصیل اسلامی.
- 4- **وهن اسلام**.

3- رویکرد تأسیسی:

طرفداران این دیدگاه معتقدند که از آنجایی که هر علمی **مبتنی بر یک سری مفروضات غیر علمی** است (لزوماً تجربی نیستند) همه علوم موجود ریشه در یک **دیدگاه فلسفی** دارند لذا ما هم می‌توانیم با مبنا قرار دادن گزاره‌هایی که از دین اخذ می‌کنیم علمی را سامان دهیم که دینی باشد یعنی به جای قرار دادن دیدگاه‌های علوم در مورد انسان، دیدگاهی که در قرآن آمده است را مبنا برای انسان‌شناسی قرار دهیم و در علوم مختلف تئوری پردازی کنیم و به بوته آزمون بگذاریم.

(باقری، 1382: 214-250)

تعاریف مدیریت اسلامی:

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

* صاحب‌نظران مختلف مدیریت اسلامی بر دیدگاه و نگرش‌های متفاوت،

تعاریف و مختلفی را از مدیریت اسلامی ارائه داده‌اند.

* دامنه این برداشت‌ها و تعریف‌ها (که بیشتر بر محور ارزش‌ها و مبانی اخلاقی مکتب

اسلام و سیره پیشوایان دین قرار داشته‌اند) گسترده و از نظر نوع نگاه نیز (در عین نزدیک به هم بودن) متنوع است.

تعاریف مدیریت اسلامی_ ادامه

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

* دکتر سیدعلی اکبر افجه‌ای مدیریت اسلامی را مقوله‌ای مکتبی می‌داند و وظیفه مکتب نیز از نظر او ارایه راه‌حلی است که با مفهوم عدالت خواهی سازگار است (افجه‌ای، 1377، ص 22).

* دکتر محمدرضا حمیدی زاده نیز معتقد است که نظام مدیریت در تفکر اسلامی از اصول اعتقادی آن سرچشمه می‌گیرد و بنابراین، مدیریت بر یک مجموعه انسانی و در یک سازمان در راستای مدیریت جهان خلقت است، با این ویژگی، وی مدیریت را به عنوان یک بینش مطرح می‌کند که در آن مدیر نیز عضوی از اعضای آفرینش است که باید همراه و هماهنگ با ضوابط و قوانین کلی آن باشد زیرا تشکیلاتی که به وی سپرده شده، هدفش در جهت نظم کلی جهان و برای پیشبرد فعالیت‌های بشری به منظور دستیابی به سطوح آرمانی است (حمیدی زاده، 1378، ص 2)

تعاریف مدیریت اسلامی_ ادامه

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

* **مصطفی عسگریان** مدیریت از دیدگاه اسلام را در **مسیر نزدیکی به خداوند** می‌داند. بدین معنی که در کلیه سطوح آن **زهد و تقوی** پیشه می‌شود، سعی در **بخشش و ارشاد** فزونی می‌یابد و **جلب رضایت** اکثریت بیشتر می‌شود (عسگریان، 1370، ص 52).

* **محمدحسین مشرف جوادی** معتقد است هنگامی که صحبت از مدیریت در اسلام می‌شود، ابتدا منظور اداره امور و بهره‌برداری **صحیح از نعمت‌های الهی** بر اساس اعتقاد به جهان‌بینی توحیدی است، یعنی کلیه اعمال و رفتار انسان‌ها و یا مدیران باید بر مبنای **جهان‌بینی توحیدی** باشد و فلسفه توحیدی ایجاب می‌کند که اعمال یک مدیر، علاوه بر انطباق با جهان‌بینی توحیدی، با **اصول و اهداف جامعه اسلامی** نیز تطبیق داشته باشد (مشرف جوادی، 1378، ص 11).

تعاریف مدیریت اسلامی_ ادامه

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

* **سیدمجتبی هاشمی رکاوندی** نیز مدیریت در اسلام را در اصل بر مبنای **کلامی و عقیدتی** ملهم از قرآن و سنت نبی (ص) استوار می‌داند (هاشمی رکاوندی، 1379، ص 76).

* **سیدرضا تقوی دامغانی** بدون این که از مدیریت اسلامی تعریفی مشخص ارائه دهد در مورد چیستی مدیریت توضیحی داده و به **امانت بودن، تکلیف بودن، خدمت بودن** و مواردی از این قبیل اشاره کرده است و سپس به توضیح **نقش مدیر در جوامع اسلامی** پرداخته است (تقوی دامغانی، 1378).

تعاریف مدیریت اسلامی_ ادامه

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

* **حجت الاسلام محمدحسن نبوی** مدیریت اسلامی را این چنین تعریف کرده است، مدیریت هنر و علم به کارگیری صحیح افراد و امکانات در جهت وصول اهداف سازمانی است، به نحوی که با موازین شرع مغایرت نداشته باشد (نبوی، 1380، ص 33).

* **اسماعیل قبادی** نیز مدیریت اسلامی را آن بخش از «مدیریت» و فرآیند آن می داند که مستند به وحی الهی و منابع اسلامی باشد و وجه تمایز آن با دیگر مدیریتها را در مبتنی بودن بر وحی، نبود نظام بهره‌کشی انسان از انسان، مبتنی بودن بر ارزشهای متعالی، مطلق و ثابت و استوار بودن بر پایه تعالی، کرامت و شرافت انسانها می داند. (قبادی، 1381، ص 12)

تعاریف مدیریت اسلامی_ ادامه

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

* جامع ترین تعریف را میتوان در بیان آیت الله مصباح یزدی مشاهده نمود:

* **مسائل مدیریت** را در منابع اسلامی مورد بررسی قرار داده، آیات یا احادیثی را که سخنی به صراحت یا اشارت درباره آنها دارد استخراج و جمع آوری کنیم و مضامین آنها را به عنوان پاسخهایی به پرسشهای مطرح شده در علم مدیریت تلقی نماییم، و ضمناً سیره مدیریتی معصومین (علیهم السلام) را نیز به عنوان سنت عملی مورد توجه قرار دهیم و بدین ترتیب، مطالب به دست آمده به عنوان راه حل های ارائه شده از طرف دین برای مسائل مدیریت، تنظیم و تدوین گردد و به عنوان مدیریت اسلامی عرضه شود.

چگونگی استنباط مباحث علمی از قرآن کریم:

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

- در رویکرد استنباطی - تأسیسی، به طور منطقی آغاز مطالعات منابع دینی، از قرآن کریم خواهد بود لذا مهمترین بحث در این زمینه، **چگونگی استنباط و تفسیر** مباحث مدیریت اسلامی از قرآن می باشد.
- با توجه به این اصل که قرآن کریم برای **هدایت انسان** نازل شده است، لذا انسان در چگونگی مشی علمی خود نیز بی نیاز از هدایت قرآن نیست.
- همچنین با توجه به جواز استنطاق قرآن کریم در همه پرسش ها و نیازهای انسان، می توان برای ورود به بحث مدیریت اسلامی، به قرآن تمسک جست و این تفسیر را نوعی **تفسیر موضوعی** نامید.

روش های تحقیق در مدیریت اسلامی

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

- 1- **روش ترتیبی** (مانند خواندن ترتیبی قرآن و تفسیر موضوعی - برداشت نکات مدیریتی)
- 2- **روش کلیدواژه** (مانند جستجوی کلیدواژه «عزم» برای تصمیم گیری یا «اداره» برای مدیریت)
- 3- **روش مسئله محوری و بدون ظاهر گرایی** (مطابق با تعریف آیت الله مصباح یزدی. مثلاً تئوری های انگیزش کارکنان به دنبال پاسخگویی به چه مسئله ای بوده اند؟)

(عابدجعفری، 1387)

گامهای مدیریت پژوهی در قرآن کریم:

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

- **موضوع شناسی دقیق** و دستیابی به طبقه بندی موضوعی مطابق عقل، عرف و دستاوردهای علمی دانشمندان و صاحب نظران.
- دستیابی به فقه اللغة یا **نظام مفهومی قرآن** در موضوع مورد نظر.
- **گردآوری آیات مرتبط** با موضوع با توجه به ملاحظات فوق الذکر.
- **تفسیر و استنباط از آیات** مورد نظر بر اساس روشهای پذیرفته شده و توسط صاحب نظران و مجتهدین مسلم در علم تفسیر
- استفاده پژوهشگران علم مدیریت از این **تفاسیر معتبر**. (پژوهشگران مدیریت نیز لازم است برداشت های احتمالی خود از آیات را به صاحب نظران دارای صلاحیت عرضه نموده و نظر آنان را به کار گیرند)

الگوهای پیشنهادی تدوین مدیریت اسلامی:

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

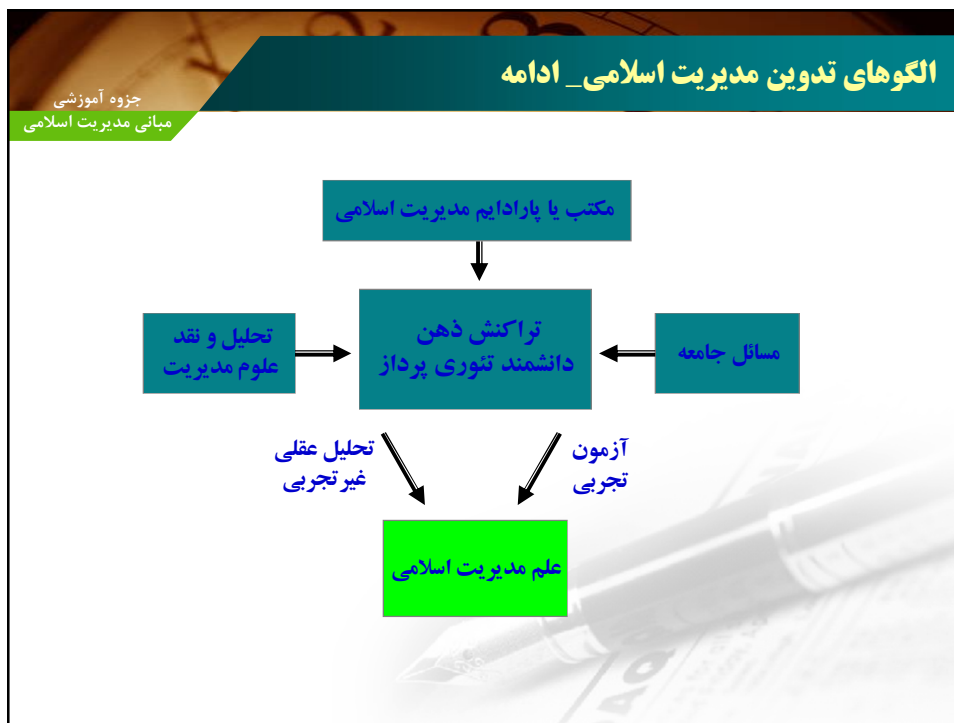

منبع: تولایی، 1386

الگوهای تدوین مدیریت اسلامی_ ادامه

نظریه پردازی بر اساس مبانی پیش گفته و آزمون تجربی	علوم مورد نیاز مدیریت اسلامی	مبانی و اصول مدیریت اسلامی						مبانی نظری و عملی نیاز به ایجاد علم مدیریت اسلامی	محور های کلی: (مراحل تولید علم مدیریت اسلامی)
		مبانی و موضوعات اسلامی مدیریت اسلامی			مبانی فلسفی مدیریت اسلامی				
جامعه شناسی و روانشناسی و... اسلامی	بر اساس منابع عقلی - نقلی						امکان نظری و علمی ایجاد علم اسلامی	فعالیت ها	
	رهنمود های ویژه مدیریتی	اخلاقی عرفانی	فقهی حفری	کلامی اعتقادی	مبانی انسان شناختی و ...	مبانی هستی شناختی			مبانی معرفت شناختی و روش شناختی
ایجاد بانک های اطلاعاتی مورد نیاز - ارائه ی خدمات سخت افزاری و نرم افزاری به پژوهشگران - تهیه اصطلاح نامه ها - برقراری ارتباطات علمی با صاحب نظران ...								خدمات علمی	
طراحی و انجام پروژه های تحقیقاتی در تمام مراحل 12 گانه و زیر فصل های آن ها								پژوهش	
طراحی دوره های آموزشی در تمام مقاطع تحصیلی دانشگاهی و نیز ارائه ی خدمات آموزشی از قبیل دوره های مورد نیاز و کارگاه های آموزشی								آموزش	
تهیه و انتشار کتاب ، جزوه - نشریه - دایره المعارف ، متون درسی و ...								ترویج	
ایجاد مراکز پژوهشی و آموزشی - انجمن ها و ngo های علمی ، ایجاد نهاد های نظارتی و ...								ساختار و نهاد سازی	
منبع: رمضان، 1389									

الگوهای تدوین مدیریت اسلامی_ ادامه

الگوهای تدوین مدیریت اسلامی_ ادامه

دستاورد نهایی:

جزوه آموزشی
مبانی مدیریت اسلامی

❖ دستاورد نهایی **مراجعه به قرآن کریم** می تواند شامل موارد ذیل باشد:

✓ مسایل فقهی مدیریت اسلامی یا فقه الاداره

✓ مسایل اخلاقی مدیریت اسلامی

✓ مسایل علمی و توصیف از نظام هستی، خدا، انسان و... که این بخش میتواند حداقل دو گونه دستاورد داشته باشد:

1- **گزاره های مدیریتی** که با روش استنباطی از آنها قابل بهره برداری است

2- مبنا فرار گرفتن آنها در **تئوری پردازي تجربي و غير تجربي** برای حل مسایل مدیریتی و سپس آزمون تجربي تئوری های مورد نظر بر اساس روش شناسی های پذیرفته شده.